

REFİK HALİT KARAY'IN
“MEMLEKET HİKÂYELERİ”NDE TAŞRA

Ramazan Övüt*

THE RURAL AREA IN REFİK HALİT KARAY'S
“MEMLEKET HİKÂYELERİ”

ÖZ: Refik Halit Karay (1885-1965), “taşra”yı Türk edebiyatında en iyi işleyen yazarların başında gelir. Sürgün yıllarında (1913-1918) Anadolu'ya gelen yazar, taşrayı gözlemeleme imkânını yakalamış ve *Memleket Hikâyeleri*'nde beslendiği zengin bir kaynak olarak değerlendirmiştir. *Memleket Hikâyeleri*'nde taşranın renksiz kısır ve yoksul yüzünün yanında entrikanın, eğlencenin ve çürümenin olduğu diğer yüzü de işlenmiştir. Bu makalede *Memleket Hikâyeleri*'ndeki taşrada mekân, zaman, ahlâk, din, din adamları, kadın ve bürokrasi başlıklarının nasıl ele alındığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit, taşra, mekân ve zaman, ahlâk, din ve din adamları, kadın, bürokrasi.

ABSTRACT: Refik Halit Karay (1885-1965) is one of the best writers in Turkish literature who represent rural. The author, who came to Anatolia during his exile years (1913-1918), had the opportunity to observe the countryside and considered it to be a rich source in *Memleket Hikayeleri*. In *Memleket Hikayeleri*, besides the colorless barren and poor face of the rural, in the other side of the plot, entertainment and decay has been examined. In this article, we discuss how the topics of space, time, morality, religion, clergy, women and bureaucracy are discussed in the rural in the *Memleket Hikâyeleri*.

Keywords: Refik Halit, rural, space and time, morality, religion and clergy, women, bureaucracy.

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans öğrencisi, (ovutramazan@gmail.com). Yazı geliş tarihi: 18.12.2018. Kabul tarihi: 03.04.2019.

...

Giriş

Karay'dan önce yahut hemen sonra verilen eserler, taşraya duygusal veya aşırı gerçekçi bir tavırla yaklaşmışlardır. Bundan ötürü taşra, ya romantizmin gölgesinde silikleşmiş ya da gerçekliğin altında ezilmiştir. Taşrayı roman ve hikâyeye taşıyan eserlerin başında Ahmet Mithat'ın *Bir Gerçek Hikâye*'si gelir. "Fakat burada köy hayatına çok az ve önemsiz bir şekilde yer verilmiştir."¹ Sonrasında ise yine Ahmet Mithat'ın *Bahtiyarlık, Köy Düşünü* ve Nabizâde Nazım'ın *Karabibik* eseri gelir. *Karabibik*, gerçekçi ve psikolojik tasvirler barındırmış olsa da gerek eserin tamamlanamaması gerekse karakterlerin ve olayın sınırlı kalmasıyla *Memleket Hikâyeleri*'ndeki gibi kapsayıcı olmamıştır. Nabizâde Nazım, "O güne kadar hiç ele alınmamış bir konuyu işlemek istemiştir... Zola'nın ve onun sanatını etraflı bir şekilde bize tanıtmaya çalışan Beşir Fuat'ın tesiriyle ve sadece bir edebî mektep nazariyesine uymak gayesiyle böyle bir konuya ilgi göstermiştir, bir de kendi kitabının önsözünde işaret ettiği gibi naturaliste'lere karşı Osmanlı basınının dar görüşlü tepkisine mukabil, konusunu bu yolda seçmiştir."² Sonradan verilen eserlerin çoğunda da tezli bir yaklaşım görürüz. "Taşra", ya "merkez" in ideolojisinin yüceltilmesi ya da ideolojik yaklaşımların vücut bulması için alegorik olarak işlenmiştir. En bilinen eserlerden *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Yaban*, *İnce Memed*, *Yılanların Öcü* gibi eserlerde bu durumu görebilmekteyiz.

"Taşra" Neredir? Nereye ve Hangi Koşullara Göre Tanımlanır?

Taşra kavramı konumlandırıldığı zemine göre anlam kazanmaktadır. Bundan ötürü yapılan her tanımlama yeni bir anlam ve muğlaklık getirmektedir. Dolayısıyla kavramı tanımlamak için bir sınır ya da merkez tespiti yapma zorunluluğu vardır. "'Toplumun bir merkezi vardır.' ... Merkezler oluşturulurken kullanılan malzeme de toplumlara göre büyük değişiklik gösterir."³ İşte sorun bu malzeme ve sınırları belirlemekte düğümlenir. Siyasete mi yoksa iktisada mı, zamana mı yoksa mekâna mı, kültür ya da eğitim faaliyetlerine göre mi tarif edilmelidir? Hangisi daha doğru ve kapsayıcıdır? Neden?

TDK *taşrayı*, "Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarılık."⁴ olarak tanımlar. Eski Türkçede ise kelimenin kökünün *taş* (dış)

¹ Andı, "Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmet Celâl'in Romanları" s. 31.

² Dino, "Nabizâde Nazım'ın (1864-1893) 'Karabibik' İsimli Hikâyesi Üzerine Bir Deneme" s. 153-154.

³ Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, s. 55.

⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TA%C5%9ERA (Erişim: 18.11.2018).

olduğunu ve zamanla yönelme ekini alarak isimleştiğini görmekteyiz.⁵

Öncelikle “dışarı”nın olması için “içeri”nin olması gerekir. Bu “iç” (merkez) nereyse ve nasılsa “dış”arı (taşra) ona göre belirlenmektedir. Çünkü taşra kavramının anlam kazanması için karşıtlığının, yani anlamın tamamlanması için bir *merkez* kavramının olması ve “taşra” kavramını biçimlendirmesi gerekir. Nitekim *taşra* bir tanıma ihtiyaç duymaz, burada *merkez* bir arayışa girip yeni bir tanımlamayla kendisini belli bir yere konumlandırıp *taşrayı* tarif eder.

17. ve 18. yüzyıllarda Batı’da temelleri atılan modernizm,⁶ geleneğin ve yerelin karşısında konumlanarak akli temel almıştır. Aydınlanma ve sanayi devriminin etkisiyle yeni değerler ve ürünler ortaya kayarak *merkezi* konuma geçmiştir. Yerel değerler böylece akıl, bilim ve seri üretim karşısında edilgen duruma düşmüştür.

Modernizmin *merkezler* inşa etmesi *merkezlerin* dışında kalanı tanımlama ihtiyacını doğurmuştur. *Merkez* ve *taşranın* tanımlanma ihtiyacı, modernizmin temel unsurları olan akıl, bilim ve iktisadi gelişmeler kaynak alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Fakat modernizmin sorgulanmasıyla yeni değerlerin ortaya çıkması ve bu değerlerin birbirini yeniden biçimlendirmesi ayrıca “zamanın ve mekânın sökülüp takılabilir”⁷ duruma gelmesiyle modernizmin *merkez* tanımı sarsılmış ve geçerliği sorgulanır hâle gelmiştir.

Her toplumun *merkezleri* oluşturulurken kullanılan malzeme farklı olduğuna ve her toplum için geçerli bir *merkez* tanımı yapılamayacağına göre *merkez* ve *taşra* tanımları toplumdan topluma farklılık gösterecektir. Türkiye’de *taşra* ve *merkez* kavramını anlamak için Osmanlıdan günümüze *merkez* çevre tanımına ve *merkez* çevre ilişkilerine bakmak gerekir. Osmanlıda Tanzimat Fermanı’na kadar sultan *merkeze* alınarak her şey yapılandırılmış, siyaset, kültür, ekonomi vs. onun yaşadığı yerde halkalanmıştır. Çevre, ekonomik, siyasal ve kültürel üstünlüğü elinde tutan devletin (padişahın) karşısında zayıf ve ona tabidir.⁸ Fakat Tanzimat Fermanı’yla beraber mevcut düzen sarsılmış ve yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dolayısıyla yeni kavram ve anlayışlar ortaya çıkmıştır.

Bu konuda Tanıl Bora’nın derlediği *Taşraya Bakmak* kitabında A. Turan Alkan’ın şöyle bir tespiti vardır:

⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 91.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kıryılmaz ve Ayparçası “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları” s. 32-58.

⁷ Bora, *Taşraya Bakmak*, s. 45.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mardin, *age.*, s. 44; İnalçık, *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir Deneme*.

Taşra bir Tanzimat icadıdır. Batı’lı tarzda tasavvur edilen vatan kavramının ücra köşelerini, en azından Üsküdar’ın fukara semtlerinden biri gibi görmeyi tahayyül ederken bambaşka bir âleme düşen bürokrat takımının hayal kırıklığı ile tasvir ettiği bir türlü içine sindiremediği bir modern vakıadır.⁹

Osmanlı’nın çökmesiyle *taşra*nın Milli Mücadele’ye başlayıp siyasi kuvveti eline alması *merkez*i değiştirmiş ve yeni bir denklemin çatılmasına sebep olmuştur. *Merkez*, taşrası olan Ankara’yla yer değiştirmiştir artık. *Taşra* yeni siyasi, sosyal ve kültürel simgeler üretmeye başlayacak ve ülkenin geri kalanını kendisinin taşrası ilan edecektir. Nitekim yeni *merkez* eski *merkez*in sembolü sultana karşı cumhuriyeti, kültürel değerleri yeniden yapılandırmak için Arap alfabesine karşı Latin alfabesini ve Divan edebiyatına karşı memleket edebiyatını yerleştirerek yeni bir *merkez* oluşturacaktır.¹⁰

*Merkez*in *taşrayı* kendince konumlandırması, kendi penceresinden doğru görünebilir. Fakat içerisinde bir paradoks barındırır. *Merkez*in taşra olarak gördüğü yerler de kendilerine taşralar bularak biçimsiz taşra tarifleri üretecektir.¹¹ Dolayısıyla bu yaklaşım sağlam bir zemine oturmaz ve kayganlaşır.

Taşrayı önceden kültür, bilgi ve dünya görüşü gibi unsurlar üzerinden tasnif etmek mümkünken günümüzde artık böyle bir tasnifte bulunmak geçerliğini kaybetmiştir. Küreselleşmeyle mesafe ve zaman farkı ortadan kalkmış insanlar arasındaki etkileşim saniyelere inmiştir. Artık internet sayesinde Kayseri’nin köyündeki bireyle İstanbullu birey birbirlerinin hayatlarındaki anlık gelişmelere şahit ve ortak olabilmektedir. *Taşralı* bireyde *merkez*in gündemine yorum yapmakta ve dâhil olup yönlendirebilmektedir. Artık yüz bin kitap kapasiteli bir kütüphane yarım kiloluk sabit diske sığdırılıp paylaşılabilmektedir, böylece bilginin kaynağı çeşitlenmiş *merkez*i iktidarı yıkılmıştır. Bu etkileşimden dolayı *taşrayla* “merkez” arasındaki sınırlar erimiş ve akışkanlaşmıştır. Netice itibarıyla “Hem şehirler taşralaşıyor hem taşrada şehirleşmenin veçheleri zuhur ediyor.”¹²

İktisadi olarak ise bir sanayi şehrinin iş imkânı ve ekonomik bakımdan üstün olmasını, kalabalıklaşıp cazibe merkezi hâline gelmesini esas alarak *merkeze* oturabiliriz. Fakat bu durumda zamanının ve mekânının kültürel özgörev yüklediği şehirlerin nasıl bir *taşraya* konumlandırılacağı ve siyasi *merkez*in barındırdığı büyükşehir değerlerinin nasıl yorumlanacağı problemleri ortaya çıkar.

Bu yaklaşımlar haricinde insan üzerinden bir ayırım yapılabilir mi? Eskiden giyim, kuşam, beğeni ve ağız özellikleri gibi unsurlar üzerinden bir taşralı tarifi yapılabilirken

⁹ Bora, *age.*, s. 70.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Armağan, “Türk Şiirinde Modernizm.”

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Narlı, “Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme,” s. 286.

¹² Bora, *age.*, s. 44.

mevcut şartlarda yapılacak bir ayırımın geçerliğinin kabul görmesi ihtimal dâhilinden çıkmıştır. Artık *merkez*deki popüler programlar, filmler, kot, tişört ve saç kesimi tarzları *taşrada* da yaygınlaşmıştır. Eğitim ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle taşradaki ağız farklılıkları da ortadan kalkmış dil aynileşmiştir.¹³

Peki bunca yaklaşım ve tanımlamadan sonra taşranın bir yer olduğunu söyleyebilir miyiz? Bu soruya kesin bir cevap vermek çok zor. Ya da çok basit: "Taşra bir kavramdır belki." Arzu Çur, bu konuda şöyle der:

Fakat bir düşünün taşra neresi? Arvahi mi? Biga mı? Çankırı mı? Van mı? Ümraniye mi yoksa? Taşra neresi?

Biz büyük şehirde yaşayanlar taşrayı sanki bir tek yermiş gibi görme eğilimine sahibiz. Oysa hiçbir küçük şehrin dokusu birbirine benzemez ki. Çankırlı bir kadının yaşamıyla Çanakkalelininki birbirinden farklıdır. Köyde yaşayanla kasabada yaşayanınki de öyle. Fakat diğer yandan İstanbul'da Bebek'te oturan bir kadınla sözgelimi Ümraniye'nin gecekonduarında oturan arasındaki ayırım daha çetin değil mi?

Taşra bir yer değil artık bir kavram belki.¹⁴

"Memleket Hikâyeleri"nde Taşra

1. Taşrada Mekân ve Zaman

Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde peyzaj ve dekoru birbirinden ayırmak oldukça zordur. Çünkü yazar peyzaj ve dekoru olay örgüsü ve karakterin ruhsal durumuyla bütünleştirerek işlemektedir.¹⁵ Nitekim "Sarı Bal" hikâyesinde "Burası, penceresi, nefesliği olmayan çukur, basık, loş bir yerd; ahıra benziyor ve ahır kadar kokuyordu." diye başlayıp "Dışarıdan yeni girince keskin ve ekşi bir yaşlık, gözleri sulandıran bir sirkeleşmiş hava insanı tıkıyor, değişmeye değişmeye çürümüş zannolunan zevksiz sıcak, fena bir yağ gibi çehreye yapıştıyordu."¹⁶ diye devam eden paragrafta mekân, atmosferin daha etkileyici kılınması açısından olumsuz biçimde tasvir edilmiştir.

"Ayşe'nin Talihi" hikâyesinde aynı adlı karakterin kötü yazgısı "tıpkı yıkık duvarları, çökmüş çatısı, dökülmüş kafesleri, her taraftan ayrılmış sıvalarıyla eski bir mezar gibi ölümü düşündüren"¹⁷ eviyle bütünleştirilmiştir.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Bora, *age.*, s. 74-75.

¹⁴ Bora, *age.*, s. 134.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Aktaş, *Refik Halid Karay*, s. 51.

¹⁶ Karay, *Memleket Hikâyeleri*, s. 70.

¹⁷ *age.*, s. 185.

“Yatk Emine” hikâyesinde yazar, köyün *merkez*den ne kadar ayrı ve uzak olduğunu abartılı bir gerçekçilikle betimler. Köy “Civara nispetle o kadar yolsuz ve yüksekti[r] ki sanki buraya insanlar yokuşları tırmana tırmana değil, gökten serpilerek gelmişler ve inmeğe iz bulamayarak öyle, dünyaya ilgisiz bir küme hâlinde kalmışlar[dır.] Haymana ovasının ortasında, en yüksek bir yerde gözcü gibi bekleyen kasaba, kerpiç evleri ve ağaçsız sokaklarıyla ne kadar [da] zevksiz, kasvetlidi[r]”.¹⁸

Özetle yazar, mekân tasvirlerini, muhtevaya göre parçalama ve eklemelerle yeniden üretip kurgu düzlemine oturtmuştur.

Memleket Hikâyeleri'nde zaman “müslüman saati”ne¹⁹ ayarlıdır. Modern insanın yaptığı gibi fiziki ve felsefi olarak sorgulanıp parçalanmamıştır. Doğaya ve dini veci-belere göre ilerleyip karşılık bulur.

Zamana yaklaşımın ipuçlarını metinlerdeki anahtar niteliğindeki kavramlardan yakalayabilmekteyiz. “Yeni gelen Tahrirat Müdürü ikinci vakti kalemlerin boşalıp dairelerde kimsenin kalmadığına pek şaşı...”²⁰ “İkinci üzeri merkeplere bindiler, rahvan yürüyüşlü, yumuşak palanlı rahat hayvanlardı.”²¹ “Ramazanı burada geçir, benim evimde yat kalk!”²² “Ramazan” ve “ikinci” tabirlerinden gerek günlük gerekse senelik zaman dilimlerinin belirtildiğini görmekteyiz.

“Sarı Bal” hikâyesindeki “Eşraftan Külahçioğlu Hilmi Ağa bu akşam iki ahpabı ile içip içip coşmuş, saat beşe doğru: Ne duruyoruz be hadi Sarı Bal'ı oynatalım!”²³ cümlesinde görülen saat alaturka bir diğer adıyla ezani saattir.

Münferit yaşantılar dışında toplum doğal zamana göre yaşamaktadır. “Boz Eşek” hikâyesindeki “Güneş gitmiş, arkalarındaki sular parlamaz olmuştu. Etrafı kapatan dik, sivri dağlar duman ve bulut sarılı kocaman başlarını birbirine dayayarak çoktan uykuya varmışlardı. Köy, kayaların kat kat gölgelerine gömülü, ne penceresinde bir ışık ne yollarında bir ses, karanlıkta bekliyordu.”²⁴ gibi cümlelerde güneşin çekilmesiyle yaşamın durduğunu görürüz.

¹⁸ Karay, *age.*, s. 8.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Haşim, “Müslüman Saati”, s. 19.

²⁰ Karay, *age.*, s. 39.

²¹ *age.*, s. 44.

²² *age.*, s. 171.

²³ *age.*, s. 69.

²⁴ *age.*, s. 103.

2. Taşrada Ahlâk

Taşrada bireysel ahlâk yoktur. Kolektif bir ahlâk vardır. Fakat bu ahlâk da bireyde bir karşılık bulmaz. Toplum, miras kalan ahlâkı sorgulamadan yaşatmaya çalışır. Lakin her ne kadar bu miras yaşatılmaya çalışılsa da günlük yaşantıda bütün çarpıklığıyla gün yüzüne çıkar. Karay, toplumsal ahlâkın tutarsızlığını ve yozlaşmışlığını, kadının mağduriyeti ve konumu, esnafın veya bürokratin tembelliği ve uçkura düşkünlüğü üzerinden ifşa ederek eleştirir.

“Yatık Emine” hikâyesinde aynı adlı kahraman kasabalılar tarafından “Hele hükümetin ettiğine bak, kötü karıları gönderecek bizim memleketi mi bulmuşlar?..”²⁵ denilerek istenmese de gerçekte durum farklıdır. Gerek memurdan gerekse gençlerden onu arzulayanlar vardır. Kalem odacısı Yatık Emine için işi erkenden bırakıp eve gelir. Bir iki genç Yatık Emine’nin kaldığı evin kapısını zorlayıp içeri girer. Tapu memuruna merkez komiseri Hacı Bekir Efendi “Git de gözü onda gör, adamın yüreğini gıcıkıyor.”²⁶ diye itirafta bulunur. Jandarma eri “Yetişemedik be, gebermiş!..”²⁷ diyerek hayıflanır.

“Sarı Bal” hikâyesinde eşraftan Hilmi Ağa’yla kaymakamın basılması, “Ayşe’nin Talihi”nde Ali Bey’in tecavüz etme girişimi sırasında ölmesi “Şeftali Bahçeleri”nde memurların zevk ve sefaya düşmesi toplumun ahlâkının eşelendikçe kirli taraflarının ne kadar çok olduğunu göstermektedir.

Taşralı, olanların farkındadır fakat dengenin sağlanması ve düzenin devam etmesi için yaşananların üstünü örtme ve meşrulaştırma konusunda araçlarını kullanmaktan çekinmez. Nitekim “Vehbi Efendi’nin Şüphesi”nde komşu kızı Hanife’nin Vehbi Efendi ile evlendirilmesi konusunda din adamının ve bürokratin baskı aracı olarak devreye girdiğini görürüz. İmam: “Yalanı var mı ya; çivileri sökülmiş, menteşeleri oynamış, kapıyı dün gittim, gözümle gördüm... Vallahi birader sen bilirsin; yarın kadıya gidecekler. Ben bir rezaletin önünü alayım diye savaşıyorum!”²⁸ der. Daire müdürü ise “Ya nikâh ya istifa, yoksa başmüdüre yazarım ha!”²⁹ diyerek tehditte bulunur.

Burada ilginç olan, diğer hikâyelerde eleştiri konusu olan “Kadı, müdür [ve] imam[ın] hep birlik olup”³⁰ olayı meşrulaştırmaya çalışmalarıdır. Lakin Karay bunu bilinçli olarak yapar. Amacı zıtlık oluşturup yozlaşmışlığı göstermektir.

²⁵ *age.*, s. 12.

²⁶ *age.*, s. 18.

²⁷ *age.*, s. 37.

²⁸ *age.*, s. 66.

²⁹ *age.*, s. 67.

³⁰ *age.*, s. 67.

3. Taşrada Din ve Din Adamları

Osmanlı İmparatorluğu'nun teşekkülünde ve *merkezin taşra* ile iletişim hâlinde kalıp otoritesini temin etmesini sağlayan unsurlardan biri de taşrada toprak açıp işleyen, derbent bekleyip güvenliğe yardımcı olan yurt açıcı dervişler ve zaviyeleridir.³¹ Dervişler ve zaviyeleri devletin yıkılışına kadar imparatorluğun her köşesinde görünmekteydi. Fakat zamanla edindikleri maddi güç ve etkiledikleri halk kitlelerinin desteği onların yozlaşmalarına ve merkezi otoriteyi tanımamalarına sebep olmuştur.³² Bu yozlaşma ve aksi tepkiler gerek tarihte gerekse edebiyatta yer bulmuştur.

Din, din adamları ve halkın dini konudaki cahilliği, Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde de eleştiri konusu olmuştur. Bu eleştiriler yer yer hikâyenin ana konusuyken yer yer de olay örgüsüne dahil edilerek işlenmiştir.

“Sarı Bal” hikâyesinde din adamı, olması gerektiği gibi değildir. O da toplumun karşı çıktığı “ahlâksızlık”lardan birine –ki halkın karşı çıkmasına sebep olan esasın temsilcisiyken– Sarı Bal'ın “ahlâksızlık”larının “tuzağına” düşmüştür. Hikâyede geçen “Camiikebirin o azametli sofu imamını bile bir gece burada bastırırvermişlerdi.”³³ cümlesi yaşanan çarpıklığı gözler önüne serer.

Din adamı bazen toplumun düzeninin devam etmesi için baskı uygulayanların arasındadır. “Vehbi Efendi'nin Şüphesi”nde İmam, çivileri sökülmiş ve menteşeleri oynamış kapı dolayısıyla kadıya gidileceğini söyleyip Vehbi Efendi'yi evlenmeye zorlar.

Halkın dini konudaki bilgisizliği dini sömürü aracı olmaya müsait kılmıştır. “Cer Hocası” hikâyesinde Asım işinden çıkartıldıktan sonra taşrada yalan söyleyerek bir köye kapılanmaya çalışır, “Yatır” hikâyesinde ise “... hoca yutkunur; düşünür. Hayır diyemez (...), İlistir'e, Kadiri şeyhine, belki de daha başkalarına görünen velinin ona daha önce görünmesi [gerektiğini düşünür.] Hem mademki onlara da Abdi Hoca'nın ismini vererek zahir ol[uyor], vukufsuz görünmek dal budak salan şöhretine ta dibinden balta vurmamak demektir[.]”³⁴ bu durumda yapılacak tek bir şey vardır itibarını kaybetmemek için yalandan fetva vermek.

Dinin gelir kapısı olarak görülmesi çekişmelere de sebep olur. “Cer Hocası”nda Asım, köydeki imamın “Bana bak, (...) iyi olunca, yarın, öbür gün, buradan çekil, işine git! Bizim köyümüz hoca, molla istemez, çoluk çocuğa para vermez!...”³⁵ gibi tepkili cümleleriyle karşılaşır.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler,” s. 5-37.

³² Ayrıntılı bilgi için bk. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhiddler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar*.

³³ Karay, *age.*, s. 74.

³⁴ *age.*, s. 117-118.

³⁵ *age.*, s. 168.

Karay, sadece din adamını eleştirmemiştir, halkın yaşayışını ve anlayışını biçimlendiren “din” konusundaki bilgisizliğini de hicvetmiştir. Nitekim “Boz Eşek” hikâyesinde bunu görmekteyiz. Köylüler “... vazifelerini yapmaktan mütevellit bir sevinçle sık sık merkebin lafını ed[ip], kancıklara pertav ettiğini unutmuş görünerek ahırda, kendi kendine kalınca, iki tarafa başını sallayıp zikre başladığını anlatı[p], birbirlerini kandır[arak]”³⁶ eşeğin bir veli olduğuna kanaat getirirler.

4. Taşrada Kadın

Yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Refik Halit Karay kadar kadına yer veren yazar çok nadirdir. Karay 1909’dan başlayarak kadının aşağılanması, günah keçisi ve cinsel bir nesne olarak görülmesini, bireysel özerkliğinin tanınmayışını eserlerinde sıkça eleştirmiştir.

Karay, kadının cinsel nesne olarak görülmesini “Yatık Emine açlıktan ve soğuktan öleli galiba günler geçmişti. Tüh, bu ne aksi işti... Nefer de, daha ziyade sağlam tutmak için, bir defa yokladı:

“Yetişemedim be, gebermiş!...” dedi.

Bir müddet, zihinlerinden fena şeyler geçirerek durdular. Sonra “Haydi, gidek!” ikazıyla birbirlerini iterek gecenin karlı rüzgârlarına karışıp küfür ede ede uzaklaştılar.”³⁷ gibi cümlelerde görüldüğü üzere tirajik bir şekilde işler.

Burada iki tür eleştiri yapıldığını söyleyebiliriz. İlki topluma yapılan eleştiridir. Yatık Emine “insani değerleri” temsil eder, ölmüştür. Fakat toplum yaşamakta ve küfrederek uzaklaşmaktadır. İkinci yorum ise “erkek”e yöneliktir. Kadın onun için sadece cinsel bir varlıktır. Onun için kadının ölmesi pek de önemli değildir. Önemli olan cinsel güdülerinin tatminidir.

Günahın sebebi ve şeytanın vücut bulmuş hâli olarak görülen Sarı Bal, “... kasa-banın felaketi[dir]. Sık sık taşıp köprüleri götüren Deliçay, damları çökerten karayel, bağları soyan dolu kadar zararlı[dır]. Onun da götürdüğü çiftlikler, çökerttiği damlar, soyduğu bağlar vardı[r.] Hemen her mirastan hakkı, her kazançtan hissesi olur.”³⁸ Fakat bu kadar çok zarar veren kadınlara, onu toplumdan dışlayan kurumların temsilcileri, “camiikebirin kendini beğenmiş sof imamı”yla “heybetli kaymakam”ı, basılır.

Kadın taşrada “zincirlerini sevmek”³⁹ zorundadır. Yatık Emine’nin yok olması, Ayşe’nin de (Ayşe’nin Talihi) kendisine tecavüz edecek köylüyü “düşürmemek, öldür-

³⁶ *age.*, s. 109.

³⁷ *age.*, s. 37.

³⁸ *age.*, s. 73-74.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Bora, *age.*, s. 124.

memek, o azabı ve ıstırabı bir daha çekmemek için, müdafaasız kendini”⁴⁰ bırakması gerekir. Fakat “Yatık Emine” hikâyesinde Emine’nin Dal Sabri tarafından dövüldükten sonra özezer bir tavırla gerçekten “zincirlerini sevmeye”ye başladığını “‘Hay gidinin oğlamı, bedenimi bere etti...’ diyordu. Bunu söylerken sanki tatlı bir şeyden bahseder gibi süzülüyor yutkunuyordu. Çoktandır erkek dayağı yememişti. Onu galiba şimdi çok lezzetli bulmuştu...”⁴¹ gibi cümlelerde görebilmekteyiz.

Memleket Hikâyeleri’nde kadın genellikle bir arzu nesnesi olarak görünürken “Küs Ömer” hikâyesinde durum farklıdır. “Gönlündeki eziklik, bu bayılır gibi oluşu nedendi? Yüreğinin ateşinde bir azgınlık vardı ki bazen, elini basmadan dindiremiyordu. Bir hafta sonra, aynı gecede, yanında ipiri bir adam sımsıcak vücuduyla, kocaman nefesleriyle ona sarılıp yatacağı da ondan mı? Bunu düşünüş damarlarında tuzruhu gibi haşlayıcı bir sıcaklık dolaştırdı. Ömer herkese benzeyen bir adam değildi ki meraklanmasın, korkmasın...”⁴² diye devam eden cümlelerde kadının cinselliğini keşfettiğini görürüz.

“Garaz” *Memleket Hikâyeleri*’nde kadının merkeze alınarak işlendiği en önemli hikâyedir. Hep edilgen ve belirli sınırlarda yaşamak zorunda kalan kadın “Beyoğlu caddesi[nin] o mahşer kalabalığı[nı] ve iki keçeli ışılı vitrinleri[ni] hatırlayınca] içini çek[ip]”⁴³ daha iyi bir hayat süremediği için üzülür.

Bu hikâyenin bir diğer önemli tarafı da Karay’ın “taşra”lının yozlaşmasını kadın üzerinden kurgulamasıdır.

Karay, “... dostlar peyda olmuştu. Altı ay geçmemiştir ki ayaklarında mantar ökçeli iskarpinler, başlarında tüllü şapkalar, Beyoğlu kalabalığına gülünç bir ana-kız daha katılmıştı.”⁴⁴ gibi cümlelerle Nebile ve annesinin merkezi değerler önündeki savrulmasına dikkat çeker.

Nebile, merkezde yaşamaya başlayınca fikirleri ve görüntüsü değişmeye başlar. Taşranın içine kapanık ve bakımsız kadını yerine şehirli görünme tutkusu olan, kendini beğenen, babasıyla annesinin yeni hayata kendisi gibi uyamayacaklarını hep kaba, geri ve taşralı kalacaklarını düşünen bir kadın gelir.

Merkezde her şey modadır, toplumsal değerlerin moda karşısında pek kıymeti yoktur. Nebile de sırf nişan bozma modasından geri kalmamak için “İki kere nişanlan[masına rağmen]; ikisinde [de] yüzükleri geri ver[ir]”⁴⁵.

⁴⁰ Karay, *age.*, s. 176.

⁴¹ *age.*, s. 31.

⁴² *age.*, s. 93.

⁴³ *age.*, s. 192.

⁴⁴ *age.*, s. 194.

⁴⁵ *age.*, s. 195.

5. Taşrada Bürokrasi

Karay'ın *Memleket Hikâyeleri*'nin temelini eleştiri oluşturur. Yazar toplumdaki aksaklıkları gerçekçi bir biçimde kurgular. Özellikle taşradaki memurları ve bürokrasi-deki çarpıklığı bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer. Dolaylı yoldan da olsa merkezin taşraya ilgisizliğini ve taşranın kendi kaderine terk edilmesini de eleştirir.

Karay'ın bürokrasiyi eleştiren en dikkat çekici hikâyesi "Şeftali Bahçeleri"dir. Burada bir memurun değişimi üzerinden bürokrasinin nasıl yozlaştığını verir. Başta idealist olan memur Agâh Bey zamanla çevresine uymaya başlar, eleştirdiği tembelliğin ve zevkin esiri olur. Taşraya henüz gelen bu memurun ilkinci düşünceleri şu yöndedir:

Başımın içinde, kasabaya indiği gün ıslahat, teşkilat, imarat gibi ağır düşünceler doluydu. Bu küçük beldede kocaman işler göreceğini, herkese parmak ısırtacak eserler çıkaracağını zannediyordu. Durmayacak, dinlenmeyecek, çalışacaktı. Cüret lazım diyordu, mutasarrıftan tutarak âmir ve memurların hepsini yola getireceğine emindi. Memleketi kaplayan tembelliği, durgunluğu havsalası almıyordu. 'Bu uyuşukluk, bu kayıtsızlık ne?' diye kendi kendine soruyor, cevabı bulamıyordu.⁴⁶

Fakat Agâh Bey hikâyenin sonunda bu düşüncelerini hatırlayınca yozlaşmış bir tavırla "Toyluk, ne yaparsın?"⁴⁷ diyerek kendi kendine güler.

"Şeftali Bahçeleri"nde Agâh Bey "... terakkiden, medeniyetten lakırdı aç[ınca] uzun, sinirli, yeisle dolu nutuklarını erkân, nezaketin bile örtemediği öyle manasız, hiçten bakışlarla uyuşuk uyuşuk"⁴⁸ dinleyen tembel bürokratlarla karşılaşır. Bu durumda "hiçbir iş yapmak, bir hizmet görmek kabil olama[z]"⁴⁹.

Memurlar halktan kopuktur. "Şeftali Bahçeleri"nde "Agâh Bey'in temas ettiği insanlar, halk değil, kendisi gibi daha önce bu kasabaya gelmiş, çoğu sürgün edilmiş, 'terfi ümidinde olmadıklarından resmî işlere ehemmiyet vermeyen, zevklerine bakan' kişilerdir."⁵⁰ Onlar için memurluk çalışma süresi doldurulacak bir geçim kapısıdır.

"Koca Öküz" hikâyesinde tembel ve sıkılmış memur tipinin "... 'Fırını iyi olur, afiyetle yiyiniz!' diye [bırakılan] yağlı oğla[ğa], yahut 'Küçük paşamızı eğlendirsin, maskara şeydir!' diyerek kuyruğu beyaz..."⁵¹ bir kuzunun rüşvet olarak bırakılmasına hayır demediklerini görürüz.

⁴⁶ *age.*, s. 40.

⁴⁷ *age.*, s. 49.

⁴⁸ *age.*, s. 42-43

⁴⁹ *age.*, s. 42-43.

⁵⁰ Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, s. 89.

⁵¹ Karay, *age.*, s. 51.

Bürokrasi mensupları zevk, eğlence ve kadına düşkünlüdürler. “Şeftali Bahçeleri” hikâyesinde olduğu gibi bazen iştret sofrasında bazen de basık bir odada kadınlarla gönüllerini hoş tutarlar.

Karanlık bir gecede, Evkaf memuru onu arka kapıdan evinin zemin katına basık bir odaya soktu. İçeride iki kadın vardı. İkisi de şöhret kazanmış, güzel, dolgun kadınlardı, erkeğe alışkın görgülü tavırlarla sigara içiyorlar, uzun bir memur nesline böyle yarı gizli hizmet etmekten şiveleri nazikleşmiş, ince lisanlarıyla ferah ferah konuşuyorlardı.⁵²

Taşra bürokrasisindeki yozlaşmışlık bir miras olarak devreder. Bu miras her varisin ruhuyla bedenine çöreklenir ve hastalık gibi yayılarak süreğen bir hâl alır.

Sonuç

Karay, taşrayı bir kalıpla ele almamıştır. Onun bürokrasideki yozlaşmışlığı, toplumdaki cahilliği, kadının aşağılanmasını, dinin sömürülmesini ve din adamlarının samimiyezsizliğini sosyal ve kültürel zemine oturtarak eleştirmesi üslubuna bir tarafsızlık katmıştır. Okuyucuya bir şeyler açıkça dayatmaya kalkmaz. Mesajını hikâyenin konusu ve karakterleri üzerinden vermiştir. Bu başarısına rağmen bazı kusurlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Refik Halit Karay *Memleket Hikâyeleri*'nde gördüklerini bir kamera gibi kaydetmiş ve yazıya dökmüştür. Nitekim bu konuda Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısı olarak gördüğünü ve anlattığını söyler. Dolayısıyla taşra yaşantısının temelindeki itkilerin ve toplumsal izdüşümlerin bireye nasıl etki edip onu nasıl dönüştürdüğünü kurgusal düzlemde işlememiştir. Bu durum belli bir süre sonra hikâyelerin yer yer birbirlerine benzemesine sebep olmuş ve gerçeklikle olan bağına gölge düşürmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahmet Haşim, “Müslüman Saati”, *Dergâh*, Cilt: 1, S. 4, 1990, s. 19.
- Aktaş, Şerif, *Refik Halid Karay*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Andı, Fatih, “Türk Romanında Köye Açılma ve Mehmet Celâl'in Romanları.” *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 2, 1996, s. 29-38.
- Armağan, Yalçın, “Türk Şiirinde Modernizm.” Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.
- Barkan, Ömer Lütfü, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler.” *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi* S. 5, 2015, s. 5-37.
- Bora, Tanıl, *Taşraya Bakmak*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Dino, Güzin, “Nabizâde Nazım'ın (1864-1893) ‘Karabibik’ İsimli Hikâyesi Üzerine Bir De-

⁵² *age.*, s. 47.

- neme." *DTCF Dergisi*. Cilt: 12, S. 1-2, 1954, s. 153-158.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İÜ Edb. Fak. Yayınları, 1972.
- İnalçık, Halil, *Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2003.
- Kaplan, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Karay, Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2009.
- Kıryılmaz, Harun-Ayparçası, Fatma, "Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları." *İnsan ve İnsan Bilim Sanat ve Düşünce Dergisi*. S. 64. 2016, 32-58.
- Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Narlı, Mehmet, "Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilig*, S. 64, 2013, s. 285-314.
- Ocak, Ahmet Yaşar *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TA%C5%9ERA (Erişim: 18.11.2018).

